بسم الله الرحمن الرحيم

حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی

پروفسور یوشیفومی تاناکا

ترجمه و تحقیق

دکتر سیدقاسم زمانی
استاد دانشگاه علامه طباطبائی

دکتر آرمین طلعت
پژوهشگر حقوق بین‌الملل

پژوهشکدهٔ حقوق
تهران ـ ۱۴۰۴

سرشناسه	:	تاناکا، یوشیفومی Tanaka, Yoshifumi
عنوان و نام پدیدآور	:	حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی/یوشیفومی تاناکا؛ ترجمه و تحقیق سیدقاسم زمانی، آرمین طلعت.
مشخصات نشر	:	تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری	:	۵۹۸.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۲۶۸-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیپا
یادداشت	:	عنوان اصلی: The peaceful settlement of international disputes, 2018.
یادداشت	:	کتاب حاضر نخستین بار با همین عنوان با ترجمه‌ی عاطفه امینی‌نیا توسط نشر میزان در سال ۱۴۰۳ فیپا دریافت کرده است.
یادداشت	:	کتابنامه به صورت زیرنویس.
یادداشت	:	نمایه.
موضوع	:	حل مسالمت‌آمیز اختلاف‌های بین‌المللی
موضوع	:	Pacific settlement of international disputes
موضوع	:	حل اختلاف
موضوع	:	Dispute resolution (Law)
موضوع	:	مدیریت تعارض
موضوع	:	Conflict management
شناسه افزوده	:	زمانی، سیدقاسم، ۱۳۴۶ -، مترجم
شناسه افزوده	:	طلعت، آرمین، ۱۳۶۳ -، مترجم
رده‌بندی کنگره	:	KZ۶۰۱۰
رده‌بندی دیویی	:	۳۴۱/۵۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۱۰۱۸۷۰۴۹

با مراجعه به فروشگاه اینترنتی شهر دانش از مزایای خرید آنلاین برخوردار شوید.
https://sdil.ac.ir/shop/

عنوان: **حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی**

ترجمه و تحقیق: **سیدقاسم زمانی، آرمین طلعت**

ناشر: پژوهشکده حقوقی شهر دانش

صفحه‌آرا و ویراستار: سودابه رسولی

طراح جلد: زهرا کریمی

نوبت چاپ: اول

تاریخ چاپ: ۱۴۰۴

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۲۶۸-۸

بهاء: ۵۰۰,۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران ـ خیابان کریم‌خان زند ـ خیابان سنایی ـ خیابان نهم ـ خیابان گیلان ـ پلاک ۵

کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۸۱۱۵۸۰

Email: publication@sdil.ac.ir Website: www.sdil.ac.ir

به نام خداوند جان و خرد

سخن ناشر

توسعه ادبیات حقوقی در هر کشور، نقش مهمی در پیشرفت نظام حقوقی آن کشور ایفا می‌نماید. اندیشمندان و پژوهشگران دنیای بیکران حقوق که شیفته نظم‌اند و سرباز عدالت، آموزه‌های علمی و تجربیات عملی خویش را به جامعه حقوقی عرضه می‌دارند تا بتوانند در تثبیت و تنویر نظم اجتماعی و استقرار عدالت و اصلاح و پیشرفت کشور سهیم گردند.

قانونگذار فهیم و آگاه، هیچ‌گاه در مقام تهیه پیش‌نویس و مهیا شدن جهت وضع قانون، خود را بی‌نیاز از ادبیات و دکترین حقوقی کشور و مشورت با خبرگان نخواهد یافت و هیچ‌گاه مصوبات قبلی خویش را دائمی و مصون از نقد و اصلاح قلمداد نخواهد نمود. قضات متخصص و عدالت‌پیشه نیز نقد علمی و منصفانه آرای خود را مایه تکامل و پیشرفت می‌دانند.

دانشکده‌های حقوق که به مأموریت خطیر تربیت قضات، وکلا، مشاوران حقوقی، سردفتران، پژوهشگران و اساتید حقوق و فقه همت می‌گمارند علاوه بر اینکه از آموزه‌های علمی و قضایی کشور بسیار بهره می‌برند متقابلاً رسالت مهمی در غنی‌سازی ادبیات و دکترین حقوقی کشور بر عهده دارند.

کشور ایران به‌ویژه در دو دهه اخیر پیشرفت قابل توجهی در توسعه کمّی ادبیات حقوقی کشور را شاهد بوده است. تعداد کتب و نشریات حقوقی منتشره در کشور طی بیست سال اخیر، به نسبت گذشته به‌مراتب افزایش یافته است. این دستاورد را باید به فال نیک گرفت و امیدوار بود که این پیشرفت کمّی به همین میزان با توسعه‌ای کیفی در بارور شدن دکترین حقوقی مورد نیاز کشور همراه باشد و با احترام به حقوق مالکیت فکری دیگران انتشار یابد.

انتشارات پژوهشکده حقوقی شهر دانش که همواره سعی داشته است علاوه بر انتشار آثار حاصل از تحقیقات پژوهشکده حقوق، به صورتی هدفمند و با ارزیابی علمی به گزینش و چاپ و انتشار کتاب‌های حقوقی در حوزه‌ها و موضوعات مورد نیاز جامعه حقوقی کشور مبادرت ورزد، زحمات جناب آقایان **دکتر سیدقاسم زمانی و دکتر آرمین طلعت** در ترجمه و تحقیق کتاب **حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی** را ارج نهاده، امیدوار است این کتاب مورد استقبال جامعه حقوقی کشور و مورداستفاده متولیان امر قرار گیرد.

وحید اشتیاق

فهرست اختصاری مطالب

سخن ناشر ۵
مقدمه مترجمان ۹

بخش اول
مبانی حل‌وفصل اختلافات بین‌المللی

فصل نخست: حل‌وفصل اختلافات بین‌المللی در نمایی کلی ۱۷
فصل دوم: مذاکره، مساعی جمیله، میانجیگری ۵۰
..... ۵۰
فصل سوم: تحقیق و سازش ۸۴
فصل چهارم: حل‌وفصل اختلافات از طریق سازمان ملل متحد ۱۱۴
فصل پنجم: داوری بین دولتی ۱۵۹
فصل ششم: دیوان بین‌المللی دادگستری (۱)؛ تشکیلات و صلاحیت دیوان ۱۹۲
فصل هفتم: دیوان بین‌المللی دادگستری (۲) قوانین و آیین رسیدگی دیوان .....
..... ۲۵۷

بخش دوم
حل‌وفصل بین‌المللی اختلافات در زمینه‌های خاص

فصل هشتم: حل‌وفصل اختلافات بین‌المللی در کنوانسیون سازمان ملل متحد راجع به حقوق دریاها ۳۳۱
فصل نهم: نظام حل اختلاف سازمان جهانی تجارت ۳۹۹
فصل دهم: حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی زیست‌محیطی ۴۵۵
فصل یازدهم: حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بازیگران غیردولتی ۴۹۰
فصل دوازدهم: جست‌وجوی صلح در حقوق بین‌الملل ۵۵۷
نمایه ۵۷۷
فهرست تفصیلی مطالب ۵۸۲

به نام خداوند داد گستر

مقدمه مترجمان

بروز اختلاف و تعارض منافع میان اشخاص در هر جامعه‌ای اجتناب‌ناپذیر می‌نماید و از همین روی وجود شیوه‌های مسالمت‌آمیز حل اختلاف یکی از ارکان ضروری هر جامعه انسانی قلمداد می‌شود. این شیوه‌ها که طیف وسیعی از روش‌های حقوقی و غیرحقوقی را دربرمی‌گیرند با فیصله مسالمت‌آمیز اختلافات مانع از آن می‌شوند که جامعه در ورطه هرج‌ومرج گرفتار آید و قدرت و ثروت جایگزین حق و قانون شود.

در جامعه ملی که دولت به‌عنوان نهاد حاکم، در تنظیم و تنسیق روابط اجتماعی نقش محوری دارد و روابط میان قوای تقنینی، اجرایی و قضایی بر اساس اصل تفکیک و استقلال قوا سامان‌دهی و مدیریت می‌شود کمتر اثری از دادگستری خصوصی و شخصی باقی مانده است. در نظام حقوق داخلی، قانون اساسی که در رأس سلسله‌مراتب هنجاری قوانین قرار گرفته است ضمن تعیین روابط میان قوای حاکم، حق دادخواهی اشخاص در مقابل یکدیگر و نهادهای حاکمه تضمین گشته و تمهیدات لازم برای تعقیب، محاکمه و مجازات مجرمان اندیشیده شده است. در این نظام صلاحیت دادگاه‌ها عام و اجباری است و اجرای آرای داوری توسط نظام قضایی ضمانت شده است. از سوی دیگر موازین بین‌المللی حقوق بشر، دولت‌ها را به‌سوی استانداردسازی دادگستری ملی و تضمین حقوق دادرسی عادلانه و محاکمه منصفانه در پرونده‌های حقوقی و کیفری در نهادهای قضایی و شبه‌قضایی سوق داده است.

در مقام مقایسه با جوامع ملی، در جامعه بین‌المللی وضعیت دیگری بر حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی و نیز مقابله با جرایم بین‌المللی حاکم است. پس از قرن‌ها تجربیات خون‌بار و تجلی حق در جامهٔ قدرت، در اوایل قرن بیستم و متعاقب کنفرانس‌های صلح لاهه (۱۸۹۹ و ۱۹۰۷) داوری بین‌المللی به‌عنوان روشی مسالمت‌آمیز برای حل اختلافات بین‌المللی به رسمیت شناخته شد، توسل به زور برای وصول مطالبات از دولت‌های مقروض و بدهکار منع گردید (معاهده دراگو پورتر ۱۹۰۷)، جنگ ابتدا در میثاق جامعه ملل (۱۹۱۹) تقبیح گردید و متعاقباً در پیمان پاریس (بریان - کلوگ (۱۹۲۸)) ممنوع شد و نهایتاً پس از جنگ دوم جهانی در منشور ملل متحد کاربرد زور و تهدید به استفاده از آن در روابط بین‌المللی از اساس ممنوع گردید و موارد مجاز استفاده از آن به دو استثنای نظام امنیت جمعی ملل متحد و اعمال حق دفاع مشروع محدود شد. جرم‌انگاری تجاوز مسلحانه در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی

(۱۹۹۸) نقطه اوج رشد قاعده منع تجاوز نظامی است، قاعده‌ای که ظرف یک قرن در پس تحولات حقوق و روابط بین‌المللی، وصف قانونی و مشروعیت گذشته خود را از دست داد و از عملی مباح، به اقدامی جنایت‌کارانه تبدیل شد.

به‌موازات این امر اصل لزوم حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی که در اولین کنفرانس صلح لاهه در سال ۱۸۹۹ مورد شناسایی قرار گرفته و یک کنوانسیون بین‌المللی مستقل را به خود اختصاص داده بود، در قرن بیستم با ایجاد جامعه ملل (۱۹۲۰) و نیز امضای پیمان پاریس در سال ۱۹۲۸ تثبیت گردید. ماده ۲ پیمان پاریس برای اولین بار ماهیت الزامی اصل فیصله اختلافات بین‌المللی را مورد تأیید قرار داد و مقرر داشت که هنگام حل اختلافات، طرف‌های اختلاف «همیشه باید» به روش‌های مسالمت‌آمیز توسل جویند.

سازمان ملل متحد (۱۹۴۶) گام‌های بلندی در تفصیل و تثبیت اصل حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی برداشت. منشور ملل متحد که در ماده آغازین خود «اولین هدف» سازمان را حفظ صلح و امنیت بین‌المللی قلمداد نمود، در همان ماده فراهم آوردن موجبات حل‌وفصل اختلافات بین‌المللی یا وضعیت‌هایی که ممکن است منجر به نقض صلح گردد، با وسایل مسالمت‌آمیز و بر طبق اصول عدالت و حقوق بین‌الملل را یکی از راه‌های نیل به این هدف قرار داد. علاوه بر این منشور در ماده ۲ به‌عنوان یکی از اصول هفتگانه سازمان ملل متحد تصریح نمود که کلیه اعضا اختلافات بین‌المللی خود را از راه‌های مسالمت‌آمیز به‌صورتی که صلح و امنیت بین‌المللی و عدالت به خطر نیفتد، حل‌وفصل خواهند کرد (بند ۳). بدیهی می‌نمود که نتیجه منطقی تأکید بر حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی به‌عنوان یکی از اصول هفتگانه ملل متحد، منع استفاده یا تهدید به استفاده از زور در روابط بین‌المللی بود. به همین دلیل بند ۴ ماده ۲ منشور فوراً مقرر داشت که کلیه اعضا در روابط بین‌المللی خود از تهدید به زور یا استفاده از آن بر ضدِ تمامت ارضی یا استقلال سیاسی هر دولت، یا از هر روش دیگر که با مقاصد ملل متحد مباینت داشته باشد خودداری خواهند نمود. این توالی خود مبین آن است که دو اصل منع توسل یا تهدید به استفاده از زور و لزوم حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی دو روی یک سکه‌اند.

اصل لزوم حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی و روش‌های اعمال آن (اعم از شیوه‌های حقوقی یا غیرحقوقی) که کل فصل ششم منشور (مواد ۳۳ الی ۳۸) را به خود اختصاص داده و در قطعنامه‌های مختلف مجمع عمومی (به‌ویژه اعلامیه اصولی و اعلامیه مانیل) و شورای امنیت مورد تأکید قرار گرفته است، با ایجاد دیوان بین‌المللی دادگستری به‌عنوان رکن اصلی قضایی سازمان ملل متحد پای را از شناسایی و تثبیت اصل فراتر نهاد و مرجعی قضایی را

بنیاد نهاد تا بر اساس موازین حقوق بین‌الملل اختلافات ارجاعی دولت‌ها را حل‌وفصل نماید و یا با ارائه نظریه‌های مشورتی، مستشار سازمان‌های بین‌المللی باشد.

در خارج از سازمان ملل متحد نیز اصل لزوم حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی در سطح جهانی و منطقی جهشی شکوهمند را پشت سر نهاده است. در سطح جهانی ایجاد نهادهای داوری از جمله دیوان دائمی داوری، اتاق بازرگانی بین‌المللی، ایکسید و ... سهم قابل توجهی در حل‌وفصل اختلافات بین‌المللی داشته‌اند. برخی از این نهادها مثل مرکز حل‌وفصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری میان دولت‌ها و اتباع سایر دول (ایکسید) که در قالب ابتکارات بانک جهانی و با امضای کنوانسیون ۱۹۶۵ واشنگتن بنیاد نهاده شد، نهاد حمایت دیپلماتیک را به حاشیه راند و به افراد اهلیت بین‌المللی اعطا نمود. ایجاد دیوان بین‌المللی حقوق دریاها طبق کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها و کمیسیون غرامت سازمان ملل متحد که به ابتکار شورای امنیت و پس از تجاوز عراق به کویت در دهه ۱۹۹۰ تشکیل شد[۱]، دستاوردهای بسیار مهمی برای حقوق حل‌وفصل اختلافات بین‌المللی تلقی می‌گردند.

در سطح منطقه‌ای نیز توسعه نهادهای قضایی و داوری قابل توجه بوده است. دیوان دادگستری آمریکای لاتین که بر اساس کنوانسیون واشنگتن (۲۰ دسامبر ۱۹۰۷) میان کاستاریکا، گواتمالا، هندوراس، نیکاراگوئه و السالوادور تأسیس گردید علاوه بر اینکه صلاحیت داشت به اختلافات میان دولت‌های متعاهد رسیدگی کند، اولین مرجع بین‌المللی است که اهلیت شکلی افراد را برای طرح دعوا علیه دولت‌ها (دولت‌های غیرمتبوع) مورد شناسایی قرار داد. این دیوان متشکل از پنج قاضی بود که توسط دولت‌های متعاهد منصوب می‌شدند و به شرطی به دعاوی افراد علیه دولت‌های ذی‌ربط رسیدگی می‌نمود که قاعده جبران‌های محلی

---

۱. کمیسیون غرامت سازمان ملل متحد که در ژنو سوئیس مستقر بود در سال ۱۹۹۱ به‌عنوان رکن فرعی شورای امنیت ایجاد شد (طبق قطعنامه ۶۸۷ شورای امنیت) تا به دعاوی پرداخت غرامت ناشی از لطمات و خسارات مستقیم ناشی از تهاجم عراق به کویت و اشغال این کشور در سال ۱۹۹۰-۱۹۹۱ رسیدگی نماید. حدود دو میلیون و هفت‌صد هزار دعوا به ارزش بیش از ۳۵ میلیارد دلار نزد کمیسیون ثبت گردید. کار کمیسیون در سال ۲۰۰۵ خاتمه یافت و ۵۲ میلیارد دلار حاصل رسیدگی موفقیت‌آمیز به بیش از یک و نیم میلیون دعوا حکم صادر گردید. ۱۹ کارشناس به دعاوی دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌ها و افراد رسیدگی کردند. با فروش نفت عراق تمام مبالغ پرداخت گردید. در ۹ فوریه ۲۰۲۲ شورای حکام صندوق غرامت اعلام کرد که پس از ۳۱ سال کمیسیون مأموریت خود را به انجام رساند. شورا طی تصمیم شماره ۲۷۷ خود اعلام کرد که دولت عراق به تمام تعهدات بین‌المللی خود جهت پرداخت غرامت عمل کرده است. در ۲۲ فوریه ۲۰۲۲ رئیس شورای حکام صندوق گزارش نهایی خود را به شورای امنیت تقدیم نمود و شورای امنیت با تصویب قطعنامه ۲۶۲۱ پایان مأموریت کمیسیون را اعلام نمود و تأیید کرد که فرایند رسیدگی به دعاوی کامل و نهایی بوده است.

رعایت شده باشد و استنکاف از احقاق حق اثبات شده باشد. هیچ لزومی به جلب رضایت دولت متبوع برای اقامه دعوی توسط فرد در این دیوان وجود نداشت. در قاره اروپا نیز دیوان دادگستری اتحادیه اروپا به‌عنوان پیشرفته‌ترین نهاد قضایی بین‌المللی بی‌نیاز از شرح و توصیف است.[۲]

به نظر می‌رسد نظام حل‌وفصل اختلافات بین‌المللی که با طیف وسیع و گسترده‌ای از روش‌های حقوقی و غیرحقوقی با تکثر سازمانی مواجه گشته است نقش بسیار مهمی در زمینه‌سازی استقرار حکومت قانون در جامعه جهانی داشته باشد.

پروفسور یوشیفومی تاناکا در اثر گران‌سنگ خویش تحت عنوان «حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی» کوشیده است رویکردی جامع از این نظام به دست دهد. وی که استاد حقوق بین‌الملل در دانشکده حقوق دانشگاه کپنهاگ و استاد مدعو در شماری از دیگر دانشگاه‌هاست آثار متعدد و وزینی در عرصه حقوق بین‌الملل دریاها و حقوق بین‌الملل محیط‌زیست منتشر ساخته است. کتاب وی تحت عنوان «حقوق بین‌الملل دریاها» که توسط یکی از مترجمان این کتاب (دکتر آرمین طلعت) به فارسی ترجمه و توسط انتشارات شهر دانش به زیور طبع آراسته شده، به‌زودی به‌عنوان کتاب درسی مقاطع تحصیلات تکمیلی حقوق بین‌الملل در ایران شناخته شد و بارها تجدید چاپ گردید.

پروفسور تاناکا در کتاب «**حل‌وفصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی**»، ابتدا و در قسمت اول به شالوده و اساس حل اختلافات بین‌المللی پرداخته و در قسمت دوم به حل اختلافات بین‌المللی در عرصه‌هایی خاص (حقوق دریاها، سازمان جهانی تجارت، حقوق بین‌الملل محیط‌زیست) ورود کرده و در انتها به نقش‌آفرینی کنشگران غیردولت در عرصه حل اختلافات بین‌المللی پرداخته است. بر این اساس پروفسور تاناکا بدون اینکه در بحث‌های فوق‌العاده پیچیده و فنی حل اختلاف در دیوان بین‌المللی دادگستری گرفتار بماند با ارائه اثری جامع، اما موجز و مختصر، خواننده را با روش‌ها و سازِکارهای حقوقی و غیرحقوقی حل اختلافات بین‌المللی به‌خوبی آشنا کرده است.

در ترجمه کتاب کوشیده‌ایم که ترجمه‌ای دقیق، سلیس و قابل فهم برای دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حقوق و روابط بین‌الملل ارائه نماییم. علاوه بر این آنجا که لازم دانسته شد، نکاتی تحقیقی و با علامت ستاره (*) در متن به پاورقی کتاب افزوده شد تا مطالب کتاب

---

۲. اشاره به دادگاه‌های منطقه‌ای حقوق بشر به‌ویژه دیوان اروپایی و نیز کمیته‌های حقوق بشر که علاوه بر مرجع حل اختلافات میان دولت‌ها، مرجع تظلم‌خواهی و دادخواهی فردی هستند و کمتر در چهارچوب نظام بین‌المللی حل اختلاف مطمح‌نظر قرار گرفته‌اند در این مقال نمی‌گنجد.

روزآمد شده و بهره‌وری خواننده فارسی‌زبان کتاب افزون گردد. در این مسیر به حد وُسع کوشیده‌ایم؛ اما قبول آن به طبع بلند خواننده کتاب بستگی دارد.

تلاش رئیس پژوهشکده حقوقی شهر دانش جناب آقای دکتر وحید اشتیاق در توسعه ادبیات حقوقی کشور و سایر همکاران سرکار خانم‌ها زهرا شیبانی، سودابه رسولی و زهرا کریمی در طبع و انتشار این کتاب را ارج نهاده، امیدواریم که کتاب مورد استقبال و استفاده جامعه دانشگاهی و کارشناسان امر خطیر مدیریت اختلافات و دعاوی بین‌المللی کشور قرار گیرد.

سیدقاسم زمانی ـ آرمین طلعت

تیرماه ۱۴۰۴